

El mestre Joan Solà: lliçons de sintaxi, lliçons de vida

M. Roser Trilla i Prujà

Institut Alexandre Satorras. Mataró

N'hi ha que es pensen que els nois i noies van a la universitat a aprendre l'última teoria de la matemàtica quàntica, de la química inorgànica o de la gramàtica generativa. A l'escola primària els nens hi van perquè els pares els hi porten; a l'ensenyament mitjà els joves hi van perquè no tenen més remei que anar-hi; a la universitat, molts hi van perquè el cicle vital els hi ha dut, però molts altres hi van per veure si hi troben una persona. Tan senzill i tan difícil com això: una persona.¹

Doncs bé, jo la hi vaig trobar.

El professor Joan Solà i Cortassa (Bell-lloc d'Urgell, 1940 - Barcelona, 2010) era professor de la Universitat de Barcelona des de 1966; el 1983 en va obtenir la càtedra de Llengua i Literatura Catalanes i hi va impartir classes fins al 17 de juny de 2010, data en què va pronunciar la seva darrera lliçó. A més de la seva activitat com a professor, des del 1974 va dur a terme una ingent tasca divulgativa des de les pàgines dels diaris, primer des del *Diari de Barcelona*, el setmanari *El Món*, i, des del 1991 fins al 21 d'octubre del 2010, a *l'Avui*. Autor de diversos llibres sobre sintaxi, història de la llengua, ortotipografia, etc., va ser director de la *Gramàtica del català contemporani* i codirector, amb Jordi Mir, de l'edició de les *Obres completes* de Pompeu Fabra. Va rebre diversos premis per la seva obra científica i d'investigació, així com la Creu de Sant Jordi (2005) i el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (2009). El mateix any 2009 fou nomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat de Lleida i escollit vicepresident de l'Institut d'Estudis Catalans, quan ja feia deu anys que era membre de la Secció Filològica. Pel setembre del 2010, es va concedir el I Premi Internacional de Recerca en Filologia Catalana Joan Solà, que atorguen conjuntament la Universitat de Lleida i l'Ajuntament de Bell-lloc, el seu poble, a la filòloga Laia Querol. Va ser un dels darrers actes públics als quals va assistir, ja que, a partir del 27 d'octubre, Joan Solà va passar a formar part de la història.

1. LLIÇONS DE SINTAXI

El gramàtic que s'enfronta al relatiu no s'hi enfronta d'una manera definitiva.²

1.1. El relatiu. Introducció

Vaig conèixer el professor Joan Solà l'octubre de 1978, quan jo feia quart de Filologia Catalana, el primer curs d'especialitat del Pla Suárez, el pla aleshores vigent a la universitat. Els tres primers anys de Facultat havien estat poc interessants i avorrits en general. Semblava que el mateix professorat confiava

¹ Joan SOLÀ, "Jesús Tuson", *Avui* (13-I-2000), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra* (Barcelona, La Magrana, 2009), p. 9.

² "El lingüista fervent", entrevista de Xavier CORTADELLAS, *Presència*, núm. 1955 (14 al 20 d'agost del 2009).

poc en un alumnat que podia dedicar-se a mil i una coses, a més d'estudiar Filologia. Quart i cinquè, però, havien de ser diferents. Triàvem les assignatures, llevat de les considerades obligatòries: Sintaxi catalana ho era per als alumnes d'especialitat de Llengua; Literatura medieval i Literatura catalana del segle xx ho eren per als d'especialitat de Literatura. El professor que impartia Sintaxi tenia fama de dur i l'assignatura era considerada de les difícils d'aprovar.

El primer dia, Joan Solà va presentar les seves normes, com feien molts altres professors. El que era diferent en ell era que, simplement, les complia. Amb rigor. Des de les més trivials fins a les més essencials. Les seves classes eren serioses, argumentades, entenedores. Aquell curs, els temes de sintaxi van ser, entre d'altres, l'oració completiva, l'infinitiu, el relatiu, l'abstracció i la intensitat, la frase negativa, la pronominalització. Però els temes concrets importaven poc. El professor Solà deia que, a partir de qualsevol tema, es podia elaborar tota una teoria sintàctica. És a dir, per analitzar l'infinitiu cal tenir ben clar el marc teòric en què se situa l'infinitiu. No es pot considerar un determinat tema sense conèixer l'entorn en què se situa.

La teoria sintàctica vigent i acceptada a l'aula era llavors la gramàtica generativa. Solà treballava en l'elaboració d'una sintaxi generativa catalana.³ Eren encara relativament recents els seus *Estudis de sintaxi catalana*, llavors llibre de capçalera per a nosaltres.⁴

Més de 30 anys després, encara conservo zelosament els apunts de Sintaxi catalana del professor Joan Solà, perquè, ja llavors, vaig ser conscient que la sintaxi era més que una branca de la lingüística i que les lliçons d'aquell professor anaven més enllà de la llengua. Sobretot me'n vaig adonar en un moment precís, que encara avui resta ben diàfan en la meva memòria, just al final de la tercera classe dedicada a l'estudi del relatiu. Voldria ser capaç, en aquestes pàgines, de reproduir aquella sensació, aquella esgarripança. Ho provarem.

El tema es va desenvolupar en nou sessions. Segons l'índex que encapçalava la presentació de cada tema, tractaríem la descripció i justificació del sistema de l'actual català literari, la comparança amb el sistema castellà i amb el sistema de la llengua parlada. Després, abordaríem la classificació de les oracions de relatiu, l'antecedent, els pleonasmes i el relatiu d'enllaç. La bibliografia recomanada, breu. A més dels ja citats *Estudis de sintaxi catalana*, la gramàtica de Bello i la tesi de Joaquim Viaplana sobre el relatiu, que s'acabava de publicar a la mateixa universitat.

La metodologia didàctica era tan simple com clara i eficaç. El professor Solà va distribuir-nos un full en què hi havia 41 oracions de relatiu. Aquest full portava l'explícit títol de "Pràctica ordenada del relatiu". Es tractava d'enllaçar dues oracions amb una forma de relatiu. A partir d'aquí, analitzar cada oració; identificar la funció que hi feia el pronom relatiu; buscar les altres formes de relatiu que hi esqueien, tenint en compte la llengua parlada i també les diverses varietats de la llengua i, sovint, comparant les solucions proposades amb les d'altres llengües, sobretot la castellana. El fet que hi haguessin estudiants de diverses procedències geogràfiques afavoria que tothom hi pogués dir la seva. A la frase (2), algú va dir que a Menorca deien *qui*. Em fa l'efecte, però, que si no hi hagués hagut ningú de Menorca, el professor Solà hi hauria fet referència igualment. Allò que es deia en un indret determinat percebíem que era molt vàlid. La idea de *correcció*, que, en aquella època potser més que no pas ara, era tan important (no teníem encara notícia de l'adequació com una de les propietats del text ni dels registres lingüístics), percebíem que en les classes de Solà quedava en segon terme. Per davant sempre hi havia "allò que es deia."⁵

Cada oració era comentada, doncs, amb més o menys detall: ara recordant aspectes ja coneguts (com s'havia d'identificar determinades funcions sintàctiques, per exemple), adés ampliant coneixements que serien útils més tard. Certament, les sessions sobre el relatiu (com sobre qualsevol dels temes que es van tractar aquell curs a classe) van ser un magnífic pretext per estudiar gramàtica generativa en general i llengua catalana en particular.

³ La futura *Sintaxi generativa catalana* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1986), escrita conjuntament amb Sebastià Bonet.

⁴ Sebastià BONET ha descrit recentment aquells anys de Solà des de la seva posició privilegiada de col·lega i amic en el text "Com llegíem Chomsky", dins Neus NOGUÉ, Emili BOIX, Sebastià BONET i Lluís PAYRATÓ (ed.), *Joan Solà. 10 textos d'homenatge* (Barcelona, Empúries, 2010).

⁵ Que tampoc no era exactament "el català que ara es parla". Però d'això ja en parlarem més endavant.

Les primeres oracions no van presentar gaires motius de discussió:

- (1) Trobarem uns arbres / (aquells arbres) feien molta ombra.
- (1') Trobarem uns arbres **que** feien molta ombra.
- (2) És un senyor / (aquest senyor) té moltes finques a l'Havana.
- (2') És un senyor **que** té moltes finques a l'Havana.
- (3) Fan una feina / (aquesta feina) no els acaba de sortir bé.
- (3') Fan una feina **que** no els acaba de sortir bé.

A partir de la frase (4), però, ja vam començar a constatar un desacord entre la llengua normativa i la llengua popular:

- (4) Amb el llapis / m'has deixat (el llapis) / no s'hi pot escriure.
- (4') Amb el llapis **que** m'has deixat no es pot escriure. (llengua literària)
- (4'') Amb el llapis **que** m'has deixat no s'**hi** pot escriure. (llengua popular)

La frase (5) va servir per presentar una distinció entre oracions explicatives i especificatives per a nosaltres, en aquella època, totalment nova. (De fet, encara ara hi ha molts alumnes a l'ensenyament secundari que distingeixen especificatives i explicatives segons si porten o no comes.)

- (5) Sortirem amb els veïns / després (els) podrem acompanyar a casa.
- (5') Sortirem amb els veïns **que** després podrem acompanyar a casa.

El professor Solà va assegurar que (5) era una oració explicativa, per les peces (morfemes, va precisar) que portava. Sense cap mena de signe de puntuació, doncs, es podien distingir les especificatives de les explicatives? La raó semblava clara: l'especificatiu és l'element immediatament aplicat a l'antecedent. Per això no és aplicable a un morfema de futur.⁶ No es pot aplicar a un substantiu un adjectiu que no sigui simultani a l'objecte que descriu. Però una oració de relatiu no és un adjectiu. Així, especificatives i explicatives semblaven ser tipus d'oracions força diferenciades: (5') és especificativa, mentre que (5'') és explicativa.

- (5') Sortirem amb els veïns **que** ahir vam acompanyar a casa.
- (5'') Sortirem amb els veïns, **que (i)** després acompanyarem a casa.

Després de fer-nos obrir els ulls i de provocar-nos una nova mirada sobre coses que semblava que ja sabíem, tocava fer-nos retornar a la categoria de parlants competents i analitzàvem tot seguit oracions que a primer cop d'ull no portaven cap complicació.

- (6) Sí, home, va ser aquella setmana / (aquella setmana) va nevar tant.
- (6') Sí, home, va ser aquella setmana **que / en què / en la qual** va nevar tant.
- (7) Parlarà el mateix orador / a Reus ja sentirem (el mateix orador).
- (7') Parlarà el mateix orador **que** a Reus ja sentirem.
- (8) El dia / (aquell dia) t'ho proposaràs de debò / ho aconseguiràs.
- (8') El dia **que / en què** t'ho proposaràs de debò ho aconseguiràs.

Aquesta aparent bonança no hauria de durar gaire. La consideració de la frase

- (9) Tinc un noi al despatx / jo no (el) conec, però tothom me (n') ha donat excel·lents referències. va posar en evidència un fet que ja vàiem venir des de la frase (4): la llengua literària i la llengua popular anaven per camins diferents.
- (9') Tinc un noi al despatx **que / a qui** jo no conec, però **de qui / del qual** tothom m'ha donat excel·lents referències. (llengua literària)
- (9'') Tinc un noi al despatx, jo no **el** conec, però tothom me **n'**ha donat excel·lents referències. (llengua popular)

En aquell moment, el professor Solà va explicitar les funcions que exerceix tot pronom relatiu. Cal tenir present que, a finals dels anys 70, l'assignatura de llengua catalana era encara inexistente a tot l'ensenyament: tant primari com secundari, és a dir, no havíem fet mai català al batxillerat. Aquells que estàvem formats en llengua catalana, o bé érem autodidactes o bé havíem assistit als cursos que impartia Òmnium

⁶ Aquesta qüestió és tractada més detalladament a la *Gramàtica del català contemporani*, volum 3, (Barcelona, Empúries, 2002), p. 2.524.

Cultural per obtenir el títol de mestre de català que emetia la JAEC (Junta Assessora per als Estudis de Català). Sí que tots havíem pogut cursar l'assignatura Llengua catalana (1, 2 i 3) durant els tres primers anys de carrera, tot i que no era obligatòria. Ara bé, cal admetre que molts dels continguts que avui es treballen amb tota normalitat a la matèria de Llengua catalana al segon cicle de l'ESO i al Batxillerat en aquell moment eren presentats (o almenys rebuts) com a nous a la Facultat.

Així doncs, Solà aclaria que un pronom relatiu exerceix una triple funció: dística o referencial (com a pronom que és), connectiva (com a relatiu que és, relaciona, enllaça, com una conjunció) i, finalment, realitza una determinada funció dins l'oració: subjecte, complements, etc. I va acabar amb l'asseveració que "en la llengua parlada no hi ha pronom relatiu". És a dir, el relatiu s'usa com a conjunció, i es fa servir un pronom feble per a les altres funcions. Aquesta afirmació, feta en un context d'anàlisi d'oracions de relatiu, un context en què semblava inqüestionable l'existència d'un pronom relatiu, va ser francament trasbalsadora. Tanmateix, vam poder comprovar que figurava ja en el tercer paràgraf del capítol sobre el relatiu dels *Estudis de sintaxi catalana*: "2.1 La llengua col·loquial desconeix el fenomen «relatiu» tal com el tracta la gramàtica tradicional [...]: usa un signe d'enllaç que [...] i, com a elements pronominals [...], es val dels pronoms febles (o de marques zero: depèn de la funció)".

I, efectivament, nous exemples corroboraven la recent descoberta:

- (10) Us regalaré un bolígraf / (hi) podreu escriure dos mesos seguits.
- (11) He conegut una noia /m'agradaria tenir(-ne) referències.
- (12) El senyor / vas dirigir-te (al senyor) per escrit / té molta influència.

La llengua oral fa:

- (10') Us regalaré un bolígraf **que hi** podreu escriure dos mesos seguits.
- (11') He conegut una noia **que** m'agradaria tenir-**ne** referències.
- (12') El senyor **que** vas dirigir-t'**hi** per escrit té molta influència.

La llengua oral, doncs, ignora completament les construccions literàries, que fan servir un pronom relatiu:

- (10'') Us regalaré un bolígraf **amb què** / **amb el qual** podreu escriure dos mesos seguits.
- (11'') He conegut una noia **de qui** / **de la qual** m'agradaria tenir referències.
- (12'') El senyor **a qui** / **al qual** vas dirigir-te per escrit té molta influència.

En un moment de l'anàlisi, ens adonem que la llengua parlada canvia de nexa:

- (13) Trobarem un antic conegut / vam conversar una bona estona (amb ell).
- (14) Vaig anar a trobar el meu advocat / vaig explicar(-li) la situació.
- (13') *Trobarem un antic conegut **que hi** vam conversar una estona.
- (14') *Vaig anar a trobar el meu advocat **que li** vaig explicar la situació.

La llengua parlada ara opta per la conjunció coordinada copulativa *i*.

- (13'') Trobarem un antic conegut **i hi** vam conversar una estona.
- (14'') Vaig anar a trobar el meu advocat **i li** vaig explicar la situació.

En canvi, a la frase següent:

- (15) En Ramon és l'advocat / vaig explicar la situació (a l'advocat).
- (15') En Ramon és l'advocat **que li** vaig explicar la situació.

Mentre que la llengua literària continua amb els mateixos pronoms relatius:

- (14''') Vaig anar a trobar el meu advocat a qui / al qual vaig explicar la situació.
- (15''') En Ramon és l'advocat **a qui** / **al qual** vaig explicar la situació.

Sembla, doncs, que la llengua parlada distingeix les oracions especificatives de les explicatives mitjançant nexes diferents i considera les explicatives com a oracions coordinades, ja que el nexa que utilitza és la conjunció coordinada *i*.

Ara és el moment d'adonar-nos que allò que ja havíem intuït a (5) queda ben palès gràcies a la llengua oral: el que distingeix especificatives d'explicatives no és l'absència o la presència de dues comes (de vegades sembla que la llengua només sigui escrita), sinó que les diferències entre elles són molt més profundes.

I la llengua popular ens en dóna una bona pista:

- (16) Farem una festa / tots (hi) contribuïrem.
- (16') Farem una festa **que** tots **hi** contribuïrem. (especificativa)
- (16'') Farem una festa i tots **hi** contribuïrem. (explicativa)
- (16''') Farem una festa **en la qual** / **en què** / **on** tots contribuïrem.
- (17) Ha muntat un negoci / hi guanya tants diners com vol.
- (17') Ha muntat un negoci **que hi** / **on hi** guanya tants diners com vol. (especificativa)
- (17'') Ha muntat un negoci **i hi** guanya tants diners com vol. (explicativa)
- (17''') Ha muntat un negoci **en el qual** / **en què** / **on** guanya tants diners com vol.

1.2. Distinció especificatives - explicatives

Especificatives (restrictives)	Explicatives (no restrictives o apositives)
Característiques fonològiques	
Unitat prosòdica amb la resta del sintagma nominal (SN). Entonació contínua.	Com els incisos, van separades de l'antecedent per una inflexió. (En la llengua escrita, per comes o parèntesis.) Entonació discontinua.
Característiques semanticològiques	
Una única afirmació. Restringeix l'abast de l'antecedent.	Dues afirmacions. Dóna una informació nova, no restringeix l'abast de l'antecedent.
Si se suprimeixen, no canvien les condicions de veritat de la principal:	Si se suprimeixen, no canvien les condicions de veritat de la principal:
<i>Els suplents que no havien entrenat no van poder jugar. ≠ Els suplents no van poder jugar.</i>	<i>Els suplents, que no havien entrenat, no van poder jugar. = Els suplents no van poder jugar.</i>
Característiques sintàctiques	
1. Antecedent	
És el nucli del SN, sense especificadors. Ha de ser no específic (no pot ser un nom propi o un pronom). <i>*En Pere que ha arribat avui és de Bell-lloc.</i> <i>*T'ho diran ells que hi eren.</i>	És tot el SN. Pot ser específic (un nom propi o un pronom). <i>En Pere, que ha arribat avui, és de Bell-lloc.</i> <i>T'ho diran ells, que hi eren.</i>
Es pot suprimir, i apareix llavors una relativa substantiva. <i>Els [estudiants] que s'han matriculat faran les proves.</i>	No es pot suprimir. <i>*Els, que s'han matriculat, faran les proves.</i>
No pot ser una oració.	Pot ser global, tota una oració. <i>Van apujar els impostos, la qual cosa va provocar l'oposició dels ciutadans.</i>
2. Verb	
Pot estar en mode subjuntiu. <i>Els estudiants que s'hagin matriculat faran les proves.</i>	Ha d'estar en mode indicatiu. <i>*Els estudiants, que s'hagin matriculat, faran les proves.</i>
3. Pronom	
No admeten la substitució de <i>que</i> per art. + <i>qual</i> .	Admeten la substitució de <i>que</i> per art. + <i>qual</i> .

1.3. Duplicacions pronominals

Passem ara a analitzar frases com aquestes:

(18) En X deixà inèdits dos poemes, **dels quals** ara **(en)** transcriurem dos fragments.

(19) En X deixà inèdits dos poemes, **dels quals** ara **(en)** transcriurem dos.

La llengua parlada no rebutja el pronom feble; en canvi, la llengua literària el considera un pleonasme. Perquè, com dèiem, el relatiu normatiu té dues funcions, una de connectiva i una altra de pronominal; en canvi, la llengua parlada accepta, si convé, el relatiu *dels quals*, però li reserva només la funció connectiva, ja que, per a la pronominal, ja fa servir el pronom *en*.

Si hagués llegit, per exemple, l'article "Més pleonasmes" publicat al *Diario de Barcelona* el 16 de juny de 1974, ja m'hauria adonat de dues qüestions que en aquell moment tot just albirava: una, la preocupació de Solà per la poca coincidència de la llengua literària i la llengua parlada, i dues, la constant apel·lació a l'"instint lingüístic" del parlant.

Davant frases normatives com:

(i) En el lèxic lul·lià apareixen sovint aquests vocables, **dels quals** citaré només alguns

Solà constatava que "el nostre instint lingüístic es resisteix a acceptar [aquestes construccions]"⁷

Vint anys més tard, Solà tornava al tema de manera més contundent i clara. Decidia de substituir el terme *pleonasme* per *duplicació pronominal*, i ho feia saber públicament: "A partir d'ara deixaré d'utilitzar el mot *pleonasme*, per evitar-ne el significat esbiaixat que ha adquirit entre nosaltres".⁸

Canviant de paraula, rebutjant un terme que se sentia com a equivalent d'incorrecció, Solà prenia partit a favor de la llengua oral, de la intuïció lingüística i, en definitiva, del parlant.

Els relatius són la parcel·la amb què més vivament es presenta el problema de la licitud de la duplicació pronominal. La normativa aquí és extremadament rígida i indiscriminària i provoca construccions que la intuïció rebutja clarament. [...]

Però potser ara és l'hora de dir que és una llàstima que les llengües romàniques (no pas tan sols el català, doncs, i per tant no ho podríem pas retreure al codificador de la nostra llengua moderna) no hagin fet un esforç per integrar en la llengua estàndard el «relatiu popular» (diguem-ho així) i s'hagin sempre quedat amb la posició prou còmoda per als gramàtics (i prou incòmoda per als usuaris) de la tradició llatinitzant.⁹

La qüestió de la duplicació pronominal la continuarà tractant profundament tant des de les obres científiques, com la *Gramàtica del català contemporani* (2002), com també en els articles amb finalitat divulgadora del diari *Avui*.¹⁰ Sempre amb contundència i sempre tenint ben clar qui té la raó:

Com els deia l'altre dia, vostès rai: vostès ho veuen clar. Però els pobres lingüistes no han arribat a poder explicar això fins abans-d'ahir, per no dir que molts (ara pseudolingüistes o pseudogramàtics o només badocs o potser simplement "conservadors", és a dir mandrosos de fer funcionar el cervell, i «per tant» disposats a negar l'evidència i a "engarjolar" els herètics) encara no ho han descobert, i «per tant» encara poden continuar dient que vigilem a no cometre "pleonasme".¹¹

⁷ Joan SOLÀ, *A l'entorn de la llengua* (Barcelona, Laia, 1977).

⁸ Joan SOLÀ, *Sintaxi normativa: estat de la qüestió* (Barcelona, Empúries, 1994), p. 242.

⁹ Joan SOLÀ, *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, p. 253-254.

¹⁰ Joan SOLÀ, "Relatius més complexos", *Avui* (12-XII.2002), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 163-164.

¹¹ Joan SOLÀ, "A París no em banyava", *Avui* (15-II-2007), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 284.

I encara el tema de la duplicació del relatiu havia de constituir (és clar!) un dels punts de la seva última lliçó, “Construcció d’una sintaxi normativa. Criteris. Exemples”¹², impartida a l’Aula Magna de la Universitat de Barcelona el 17 de juny de 2010. Encara en va dir coses noves. I encara l’havia de modificar posteriorment.

1.4. Relatiu d’enllaç

La prova que el relatiu havia interessat des de sempre Solà, la tenim en el fet que la seva tesi de llicenciatura, *Coniunctio relativa. Relativos entrelazados. Relatif de liaison* (1965), inèdita, tractava precisament aquest tema. A classe el va presentar com a “relatiu d’enllaç”.

Les frases que calia relacionar amb una forma de relatiu eren les següents:

- (20) El poble està voltat de fonts / les aigües (de les fonts) són medicinals.
- (21) És un artista / les (seves) obres són molt buscades pels col·leccionistes.
- (22) És una comèdia / els personatges (de la comèdia) no toquen de peus a terra.
- (23) Veig un poble / totes les cases (del poble) són al llarg de la carretera.
- (24) Treballa en una fàbrica / el director (de la fàbrica) és amic meu.
- (25) Va arriscar-se a fer unes declaracions / ell mateix no estava gaire convençut de l’efectivitat (de les declaracions).
- (26) Va arriscar-se a fer unes declaracions / ell mateix no estava gaire convençut de l’efectivitat dels dos darrers punts (de les declaracions).
- (27) [...] i al fons de tot hi havia una petita cambra / per arribar (a la cambra) calia baixar tres escales.
- (28) La foto mostra un moment de l’esmentada reunió / acabada (la reunió) el senyor Rovira va visitar les obres.
- (29) És un mètode / per treure bons resultats (del mètode) cal ser molt llest.
- (30) Tinc una nina / quan vegis (la nina) quedaràs bocabadada.
- (31) Eren unes taronges / quan (les) havies pelades / no (en) quedava res.
- (32) És una proposta / sense un examen minuciós de les conseqüències (de la proposta) / no es pot aprovar.

Com sempre, l’exercici consistia a relacionar les oracions de la manera com ho feia la llengua literària, d’una banda, i la llengua oral, de l’altra.

- (20’) El poble està voltat de fonts les aigües **de les quals** són medicinals.
- (20’’) El poble està voltat de fonts **que les seves** aigües són medicinals.
- (21’) És un artista les obres **del qual** són molt buscades pels col·leccionistes.
- (21’’) És un artista **que les seves** obres són molt buscades dels col·leccionistes.
- (22’) És una comèdia els personatges **de la qual** no toquen de peus a terra.
- (22’’) És una comèdia **que els seus** personatges no toquen de peus a terra.
- (23’) Veig un poble **totes les cases del qual** són al llarg de la carretera.
- (23’’) Veig un poble **que totes les seves cases** són al llarg de la carretera.
- (24’) Treballa en una fàbrica el director **de la qual** és amic meu.
- (24’’) Treballa en una fàbrica **que el seu** director és amic meu.
- (25’) Va arriscar-se a fer unes declaracions de l’efectivitat **de les quals** ell mateix no estava gaire convençut.
- (25’’) Va arriscar-se a fer unes declaracions que ell mateix no estava convençut **de la seva** eficàcia.
- (26’) Va arriscar-se a fer unes declaracions de l’efectivitat dels dos darrers punts **de les quals** ell mateix no estava gaire convençut.

¹² Joan SOLÀ: *L’última lliçó. Parlaments polítics i acadèmics* (Barcelona. Empúries. 2011).

Arribats a aquest punt, Solà afirma que la llengua parlada no construiria mai aquesta frase; per tant no és versemblant una hipotètica:

(26'') Va arriscar-se a fer unes declaracions que ell mateix no estava gaire convençut de l'efectivitat dels dos darrers punts.

Simplement, perquè no es diria. La llengua parlada utilitza llavors altres construccions, com per exemple:

(26''') Va arriscar-se a fer unes declaracions encara que ell mateix no estava gaire convençut que els dos darrers punts fossin eficaços.

O bé d'altres encara més simples.

Continuem:

(27') [...] i al fons de tot hi havia una petita cambra per arribar **a la qual** calia baixar tres escales.

(27'') [...] i al fons de tot hi havia una petita cambra **que** per arribar-**hi** calia baixar tres escales.

(28') La foto mostra un moment de l'esmentada reunió acabada **la qual** el senyor Rovira va visitar les obres.

(28'') La foto mostra un moment de l'esmentada reunió **que quan es va acabar** el senyor Rovira va visitar les obres.

(29') És un mètode per treure bons resultats **del qual** cal ser molt llest.

(29'') És un mètode **que** per treure'n bons resultats cal ser molt llest.

(30') ? Tinc una nina quan vegis **la qual** quedaràs bocabadada.

(30'') Tinc una nina **que** quan **la** vegis quedaràs bocabadada.

(31') ? Eren unes taronges quan havies pelades **les quals** no quedava res.

(31'') Eren unes taronges **que** quan **les** havies pelades no en quedava res.

(32') ? És una proposta sense l'examen minuciós de les conseqüències **de la qual** no es pot aprovar.

I aquí ve la consideració que, encara avui, em produeix una esgarrifança: la llengua literària arriba a un punt tan gran de complexitat que ha de recórrer a la solució més simple, la que usa el poble. La llengua parlada ha de passar a ajudar la llengua literària; la llengua literària ha de recórrer a la llengua viva.

La llengua literària no condemna (30'') ni (31'') com no condemnaria:

(32'') És una proposta **que** sense l'examen minuciós de les conseqüències **de la qual** no es pot aprovar. Tanmateix, no és una frase pròpia del registre popular. Potser sí que la llengua literària preferiria:

(30''') Tinc una nina **que**, quan **la** vegis, quedaràs bocabadada.

(31''') Eren unes taronges **que**, quan **les** havies pelades, no en quedava res.

Però això no invalida la conclusió anterior.

Solà havia de tractar el tema més endavant, i de manera més extensa i profunda, perquè, ja sabem que "el gramàtic que s'enfronta al relatiu no ho fa de manera definitiva",¹³ com a la *Gramàtica del català contemporani* (2002).

Però cap estudi més detallat no em farà oblidar aquella esgarrifança, l'emoció intensa que vaig sentir quan Solà ens va fer adonar que el poble ja sabia el que feia quan proferia frases condemnables per la normativa, perquè és el mateix que la normativa havia d'acabar fent.

I aquesta va ser per a mi la primera gran lliçó de Joan Solà.

2. LLIÇONS DE VIDA

Jo no defenso la llengua per la llengua, sinó pel fet que la llengua i jo som una mateixa cosa [...] Perquè l'home i la llengua són exactament el mateix, i l'home i el seu grup, també.¹⁴

¹³ Vegeu nota 2.

¹⁴ "Vivim en un estat que ens menysprea secularment", entrevista de Laura BORRÀS a la revista *Òmnium*, núm. 12 (tardor 2009).

Però no havia de ser l'única. La meua admiració i confiança en ell van fer que em matriculés als cursos de doctorat per tal de poder continuar aprenent amb les seves classes i amb la seva manera de fer. Ell havia de ser el director de la meua tesi doctoral, que no vaig arribar ni a començar quan vam parlar de la necessitat de dedicar-me completament a la tesi. Jo, llavors, ni podia ni volia deixar l'institut. Ni llavors ni ara. Com a professora, confesso que he intentat reproduir (imitar?) la seva actitud a l'aula, el seu rigor acadèmic i la seva passió per la llengua i per la feina, per la vida i pel país. Sincerament, crec que hauria estat una professora diferent si no hagués estat alumna de Joan Solà.

2.1. Actitud vital

Que el sentiment és tan important com el pensament.¹⁵

I el vaig anar seguint. De mica en mica, la figura gegantina de Solà anava prenent una dimensió pública. Els seus articles a la premsa, les seves xerrades i les seves conferències no deixaven ningú indiferent. Perquè no era només el que deia, sinó (i sobretot!) com ho deia. Mai no va tenir un no quan li proposava de fer alguna conferència a Mataró, tant si era a la seu d'Òmnium com a l'Ajuntament. Sempre preocupat per arribar al públic, em demanava de distribuir unes fotocòpies que ell, puntual, em feia arribar via correu electrònic. I, des de l'organització, sabíem que una xerrada de Solà volia dir èxit assegurat: ompliríem el local i el públic en sortiria encomanat de l'entusiasme i la vitalitat del mestre.

Perquè, certament, la seva actitud vital era digna de ser encomanada. La passió amb què parlava, amb què vivia; l'enorme capacitat de treball i el gust per la feina ben feta (no podia ser d'altra manera); el rigor i l'exigència que s'imposava en totes les tasques, per insignificants que semblessin; la seva enorme capacitat comunicativa; la coherència, l'honestedat, la intel·ligència... i la contundència i la valentia amb què exposava les seves conviccions (i els seus dubtes). Era un home proper, accessible, afable, rialler. Irònic. Humil. Sensible. Agraït.

Voldria il·lustrar alguns d'aquests qualificatius espigolant els seus articles a la premsa, en els quals es dirigeix al lector i l'interpel·la; o bé s'adreça als seus col·legues, confessant-los, irònicament i amb una certa dosi de murrieria, les seves vacil·lacions; i també indignant-se, meravellant-se, etc.

Valguin uns quants exemples.

L'article "Restolines" comença amb la frase següent: "L'ordinador em subratlla la paraula del títol: no la deu reconèixer, el pobre".¹⁶

A "Intuïció", es dirigeix al lector en aquests termes, com si fos un "oïdor": "Ell em mira i diu, escoltin: «Caram, doncs jo em pensava que precisament era molt catalana»".¹⁷

La saviesa sembla que sempre va aparellada amb la humilitat. Fixin-se què són per a Solà la ciència i l'estudi: "L'estudi i la ciència gairebé no són altra cosa que reflexions sobre evidències, sobre coses que hem vist i sentit tota la vida".¹⁸

O podríem citar "Catarsi", l'article que la prologuista de *Plantem cara*, Neus Nogué, destaca amb raó, ja que hi llegim Solà en estat pur: es confessa lector de diccionaris, es refereix a la seva tasca professional (ens descriu com corregeix), fa sentències, dubta, s'adreça al lector, a ell mateix, s'indigna... i tot per una paraula:

Ara ja li roda el cap, està perdut, ja ha fet un guixot al paper de l'alumne però si pogués l'esborraria: no pots corregir ni preguntar ni imposar mai res que tu no compreguis bé. Es frega els ulls, però no pot evitar que li borinotegin noves possibilitats pel cervell: ¿"He tingut una catarsi", "He gaudit

¹⁵ Joan SOLÀ, "En record i agraïment", dins Antoni COMAS I PUJOL: *Ara que fa vint-i-cinc anys*, (Mataró, 2006), p. 13.

¹⁶ Joan SOLÀ, "Restolines", *Avui* (27-XII-2007), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 299.

¹⁷ Joan SOLÀ, "Intuïció", *Avui* (16-IX-1999), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 85.

¹⁸ *Ibid.*

d'una catarsi", "M'he fet una catarsi", "Tinc catarsi", "Passo catarsi", "Convertia el camp de futbol en catarsi", "Utilitzava el camp de futbol en catarsi", "Vivia en contínua catarsi", "Catarsi darrere catarsi, trampejava la vida"...? Apaga el llum, pega bot. Se'n va a fer un tomb. La canalla pugen i baixen pel tobogan del parc. Un gos els borda. A la nena li cau l'entrepà a la sorra. Marraneja. Que maco. Ja s'ha esbargit. Ascensor. Seu novament. esclar: el diccionari, home de Déu!¹⁹

Que diu això. (Segui, lector, també, que no li passi alguna cosa.)

"Catarsi f. I. Purificació alliberadora de les passions per mitjà de les emocions que suscita l'obra d'art, esp. la que per mitjà de la pietat i del temor produeix la tragèdia en l'ànim dels espectadors." –???– No, no deu ser això... "II. Exteriorització i expressió verbal dels continguts mentals vinculats a situacions traumàtiques, els quals han estat allunyats de la consciència mitjançant el mecanisme de la repressió." (Ni un exemple. Potser "ells" tampoc no ho entenen..., pensa. Escolti, professor, vostè no és capaç d'afirmar rotundament que ells tampoc no ho entenen? Afirmi-ho, home, que li serà catàrtic.) Això segon, encara: sí, potser sí; a veure..., sí, potser sí. Allò altre...: pietat, tragèdia, temor, espectador... Tanca el diccionari. I, fixi's, ara ja no es recorda per què l'havia obert. Ah, sí: volia saber si alguna d'aquelles construccions era la normal, o almenys normal. Un pam de nas, com li deia. El criden a sopar. Abatut, encaparrat, decebut, emmurriat, fotut. No sap ni què menja. ¿Que t'agrada, el sopar?, que li etziben des d'algun indret. Vagi-se'n a dormir, home. Converteixi l'experiència en catarsi: al capdavant, ¿què més té? Demà digui a l'alumne que dispensi, que quan llegia un altre full se li ha posat aquest enmig i mira. I que, si de cas, que ho busqui ell mateix al diccionari... Que és el que fem tots quan no veiem clara una cosa. I qui dia passa any empeny. I ara ja som a la Setmana Santa. I aire.

Al llibre figura una postil·la, en la qual al·ludeix, amb ironia, a la repercussió del seu article: "[Les definicions de catarsi són del *DIEC*, 1995; el *DIEC-2* les millora: ¿hi va ajudar aquest article?]

Quan una cosa li agrada, però, no escatima elogis:

Esplèndida, admirable, modèlica traducció de Xavier Pàmies, a qui no tinc l'honor de conèixer personalment. M'emociona de constatar l'altíssima salut que té aquesta llengua, malgrat totes les malvestats, els diabòlics i seculars intents d'anorrear-la. Dic diabòlics perquè les llengües són una de les propietats més "nostres" que ens va donar el creador, i el diable, diu la falla, s'encarrega de fer la punyeta al creador, vull dir a nosaltres. Pàmies trasllada al català els diferents registres i matisos de Saramago, i diria que sempre es manté dins l'ortodòxia més estricta (ja esmentaré les excepcions), cosa que més d'un mandrós creu difícil o impossible. Il·lustrem-ho breument. Pàmies adopta una sèrie de solucions que avui formen part del consens generalitzat. El seu mèrit és que ho fa sistemàticament; ergo, ho té ben estudiat i resolt.²⁰

I al final de l'excel·lent article "Conte interruptus", adreçat a Quim Monzó, felicitant-lo pel seu discurs inaugural de la Fira de Frankfurt, escriu:

(Col·legues de l'*Avui*: no sé si l'interruptus del títol ha d'anar en cursiva, amb cometes o amb cometes i cursiva. Ja sento el mestretites: aquest, moltes ínfules amb l'ortotipografia, i no sap ni això. Ja ho consultaré al JMPujol, però ara no tinc temps: com que m'ha fallat aquest article, n'he de fer un altre cuita-corrents. ¿Sabeu què?: no ho toqueu.).²¹

¹⁹ Joan SOLÀ, "Catarsi", *Avui* (I-IV-1999), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 72-73.

²⁰ Joan SOLÀ, "Saramago anostrat", *Avui* (23-IX-2004), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 210-211.

²¹ Joan SOLÀ, "Conte interruptus", *Avui* (25-X-2007), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 290.

Perquè l'important no és tenir respostes, sinó preguntes:

Jo als meus alumnes, els dic que facin preguntes i que ja veurem si els les contesto. I, sovint, si una pregunta és intel·ligent, si no és banal, em passa que no en sé la resposta, i els ho dic, però també els dic que més important que la meva resposta és la seva pregunta. Es queden parats, però és que això és important. Moltes vegades, la pregunta ja porta implícita una resposta. I, si no, porta implícit el camí cap a la resposta.²²

També voldria destacar la seva qualitat de persona agraïda, que és conscient no només d'on ha arribat, sinó també d'on prové, i sap qui l'ha ajudat a fer camí. En el discurs amb motiu del seu nomenament com a Doctor Honoris Causa per la Universitat de Lleida, significativament titulat "De la poesia a la gramàtica generativa. Els homenots que més m'han influït", Solà es confessa deutor de Verdaguier, Chomsky, Riba, Maragall, Sagarra, Carner, Fabra i Coromines, i té un tendre i agraït record per a persones ben diverses: des del professor que li va parlar de *L'Atlàntida*, fins al seu germà Sebastià, que li va fer les primeres classes de català; per als seus companys lingüistes, per a Francesc de Borja Moll, a qui manlleva el joc de paraules *laboris causa*, i, finalment, per a la seva muller. (Els versos de Riba que cita apassionadament en aquest discurs són els que figuren en el seu recordatori.)

L'agraïment de Solà va sovint acompanyat d'una emoció indissimulable. En determinats moments, Joan Solà s'emociona. I s'emociona públicament. I, si hi som presents, ens emocionem amb ell. Així, se li trenca la veu en recordar com el seu germà li escrivia cartes explicant-li les beceroles del català, i en evocar els efectes del genocidi a què havia estat abocat el seu poble, en negar-se-li el dret a saber la recta pronúncia dels mots de la pròpia llengua.²³ Però també en evocar amb profund afecte i agraïment la figura d'Antoni Comas, el qual, en acabar Solà la carrera de clàssiques, li va oferir de ser ajudant de càtedra per a les qüestions de llengua.²⁴

La sensibilitat de Solà queda ben manifesta en un dels articles literàriament més bonics, al meu entendre: el titulat "Les infermeres de Sant Pau". Hi fa servir metàfores, comparacions i una estructura impecable. Solà no només en canta les excel·lències, sinó que agraeix l'existència de les infermeres, els metges i el personal de servei de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau. El primer paràgraf fa així:

No heu pujat mai a Montserrat pel Torrent del Migdia una matinada de juny? Tota l'ocellada del cel és allà dalt xerrotejant desficiosament, com si vosaltres els haguéssiu anat a dur l'alegria. Cobricelen aquella incomparable mitja penombra, aquell silenci integral, d'on només destil·la una piuladissa sonora, divina, que us va mostrant el camí. Així són les infermeres de Sant Pau.²⁵

Un agraïment senzill és també present en el seu darrer article, titulat precisament "Adéu-siau i gràcies!", en què s'acomiada sense dramatismes dels seus lectors ("és llei de vida") i on, amb humilitat, ens lliga les seves conviccions com a testament i els reitera les gràcies:

Avui, fruit d'aquest exercici d'anys, estic completament convençut de dues coses: primera, que si una llengua no ens serveix per crear-hi comunicació i bellesa, ¿de què ens serveix?, en què té futur; i segona, del lligam inextricable entre poble, individu i llengua: una llengua no pot ser digna i mantenir-se

²² "Vivim en un estat que ens menysprea secularment", entrevista de Laura BORRÀS a la revista *Òmnium*, núm. 12 (tardor 2009).

²³ Entrevista d'Emili Manzano a L'hora del lector. TV3 (3 de juny de 2009).

²⁴ El 23 de març del 2006, Joan Solà glossava, visiblement emocionat, la figura d'Antoni Comas (1931-1981) al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró, amb motiu de l'acte institucional de l'homenatge a Antoni Comas en el 25è aniversari de la seva mort, esdevinguda el 24 de març de 1981.

²⁵ Joan SOLÀ, "Les infermeres de Sant Pau", *Avui* (18-X-2008), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 329.

si qui la parla no viu amb dignitat i confiança i si el poble que la té com a patrimoni no és lliure sinó que viu subjugat, com nosaltres, durant segles a un Estat que sempre ens ha sigut hostil. No són poca cosa, doncs, els guanys. L'esforç ha valgut la pena. Sempre i d'arreu m'han arribat veus de col·legues, d'amics, de desconeguts de tota mena que m'han encoratjat fent-me veure que la secció els era útil. Moltíssimes gràcies, legió de lectors més o menys anònims: els qui escrivim no fórem res sense vosaltres, no existiríem o ens colltorçaríem aviat.²⁶

2.2. Escala de valors

Canviaria totes les gramàtiques i tots els diccionaris per una llengua de carrer viva i activa.²⁷

Una altra gran lliçó de vida la trobem en les seves prioritats. Ja n'havíem parlat fins i tot arran de les classes sobre el relatiu. Primer és el poble, la persona, la seva intuïció. Però també és cert (vegeu nota 5) que no tot s'hi val:

L'altre dia un alumne em va dir: "Tu sempre apel·les a la intuïció, però moltes vegades la teva intuïció no es correspon amb la nostra". Fa vint anys això no passava: els alumnes de filologia catalana eren en general persones de bona arrel catalanoparlant, i moltes tenien, a més a més, força sensibilitat lingüística. Això segon també passa ara, però en proporció menor; allò primer ara simplement ja no és així: un tant per cent molt important dels alumnes universitaris de filologia catalana (m'atreviria a dir un cinquanta per cent o més) posseeixen un fons lingüístic català molt prim, sovint prim d'una sola generació; o una llengua simplement de carrer, no familiar.²⁸

Però també sap que "la culpa" no és del parlant.

L'observador seria afortunat si pogués observar el que passa i prou. Però l'observador resulta que és un membre de la comunitat estiragassada per aquests fenòmens i del professorat que els ha d'afrontar: i per tant el neguitegen profundament, perquè hi veu alguna cosa més que una gramàtica o un diccionari mal apresos.²⁹

La devoció que li provoca Chomsky potser també està relacionada amb aquest fet: que la llengua i l'individu són indestriables.

La revolució [de Chomsky] ha consistit a defensar que el nen ve al món dotat d'una característica específica que el diferencia dels altres animals: la capacitat lingüística. Els especialistes investiguen què és aquesta capacitat (com es pot descriure), no pas com s'adquireix, ja que, per hipòtesi, no l'adquirim, sinó que ens és donada. [...] tot el que sentim "alimenta" el nostre cervell i acaba integrat en la meravellosa i complexíssima arquitectura lingüística gràcies a la capacitat innata amb què estem genèticament dotats o programats: diguem-ne les lleis universals del llenguatge, car un nadó «aprèn» amb la mateixa facilitat el xinès que el català que l'àrab. Però el que "aprèn" són només les particularitats de cada llengua: el lèxic, els règims verbals, la morfologia, la fonètica.³⁰

²⁶ Joan SOLÀ, "Adéu-siau i gràcies!", *Avui* (21-X-2010).

²⁷ "Vivim en un estat que ens menysprea secularment", entrevista de Laura BORRÀS a la revista *Òmnium*, núm. 12 (tardor 2009).

²⁸ Joan SOLÀ: "Intuïció", *Avui* (16-IX-1999), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 84.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Joan SOLÀ, "Chomsky 50", *Avui* (13-XII-2007), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 297-298.

La gramàtica generativa té molt clar que totes les llengües són, simplement, concrecions de la facultat humana del llenguatge. Per tant, no hi ha llengües superiors i llengües inferiors, com no hi ha éssers humans superiors a d'altres.

Per acabar aquest apartat, voldria destacar que Solà era l'antípoda del científic tancat en la seva torre d'ivori: era una persona que vivia enmig de la gent, amb entusiasme i plenitud. No deu ser casual que, com a il·lustració de la biografia que figura a la pàgina web de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana,³¹ hi hagi una foto de Solà al cim del Canigó i una altra durant un assaig del Cor La Fontana. Els seus companys cantaires, que van obrir i tancar la cerimònia de comiat al Paraninf de la Universitat el 28 d'octubre, l'evocaven així pocs dies després de la seva mort:

Cada dijous ens trobem per assajar i aquest dijous vinent la seva cadira estarà buida. Trobarem a faltar la seva mà d'homenot portant el compàs i els seus ulls clucs, cantant de tenor amb disciplina i passió, transportat tot ell per les notes, convertit en música perquè la vivia des del fons del seu cor.

Els estius era l'època escollida per uns quants cantaires per anar d'excursió per les nostres muntanyes. Home fort i infatigable, quan la resta ja no podíem dir ni fava ell trespava com un isard i no callava explicant-nos per què havíem de dir *Montardo* i no *Montarto*. Una aturadeta per reprendre l'alè i una mirada múrria. I rèiem. I xerràvem asseguts pels prats i cantàvem el *Signore delle cime* tots junts, emocionats de sentir-nos tan units per l'amistat sincera i gratuïta. Moments màgics viscuts a la natura fets de moltes paraules i també de molts silencis plens de significat. Tenia el do de poder explicar fets com aquests i d'altres gestos quotidians i convertir-los en èpica.³²

En un escrit memorable, Jaume Macià destaca de Solà:

Pot donar raó de molts temes perquè el seu món és ric i variat: li agrada la música (canta a la Coral Fontana i és assidu del Palau de la Música Catalana), el futbol (pregunteu-li com va viure a Roma,³³ en directe, la victòria del Barça a la Champions 2009, convidat pel seu amic Joaquim M. Puyal) i ha participat en esdeveniments ben diversos (de públic en concerts de rock o en la comitiva del París-Dakar, posem per cas.) Però tornem a la seva activitat excursionista, que sol realitzar amb un "equip" fix però obert a moltes incorporacions ocasionals, com la meua o la de l'Albert Jané [...] tot i que segurament l'objectiu prioritari de les seves sortides matinals és esbravar-se de l'intens treball intel·lectual d'entre setmana, no hi ha dubte que la seva mirada és tothora la d'un lingüista atent, que duu a la motxilla, entre la bóta de vi negre i els ganyips, una llibreta on va prenent nota (com ho feren Fabra i Coromines, també excursionistes, per cert).³⁴

Així doncs, els múltiples interessos humanitzen, si cal, encara més un home que té les coses clares; un savi que coneix molt bé el seu país, perquè l'ha trepitjat, en coneix les tresqueres i les sentors. Potser per això en parla amb aquest coneixement i aquest amor. I que sap molt bé què és el que vol per a aquest país. Perquè "el poble, l'individu i la llengua és el mateix".³⁵

³¹ < http://www.escriptors.cat/autors/solaj/pagina.php?id_sec=678 >

³² COR LA FONTANA, "L'amic Joan Solà", *Avui* (2-XI-2010).

³³ En l'entrevista d'Emili Manzano a L'hora del lector. TV3 (3 de juny de 2009), se'n mostra ben orgullós.

³⁴ Jaume MACIÀ I GUILÀ, "Joan Solà: terminologia i ensenyament de la llengua", dins *Joan Solà. 10 textos d'homenatge*.

³⁵ Joan SOLÀ, "Qui insulta Montilla pel seu català és un desgraciat", entrevista de Carles GELI, *El País, Cuaderno* (18-VI-2009).

2.3. Compromís cívic

[...] si algú creu en aquesta llengua, que vol dir que creu en aquest poble [...], el que ha de fer és plantejar-se seriosament què vol salvar, [...]³⁶

L'any 2009 podríem qualificar-lo com a Any Solà. Li van ploure reconeixements i homenatges des de totes bandes. El 7 de maig va ser nomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat de Lleida; el 2 de juny va ser escollit vicepresident de l'Institut d'Estudis Catalans; el 9 de juny va ser proclamat Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, en un Palau de la Música ple de gom a gom que li va dedicar una llarga i emocionada ovació; el mes de juny va veure la llum *Plantem cara*, significativament subtítulat *Defensa de la llengua, defensa de la terra* i l'1 de juliol va ser la primera personalitat convidada a intervenir en el Ple del Parlament de Catalunya, després de 29 anys d'existència recent de la institució.

Semblava com si el país sencer reconegués, finalment, el paper que havia jugat Solà en la nostra història contemporània des de feia més de 40 anys. Entrevistes a la premsa, a la televisió, cartes als directors de diaris i revistes adreçant-se a Solà, lloant-lo...

Perquè Solà s'havia convertit en una mena de consciència col·lectiva, en una autoritat moral, en un referent. Deia en veu alta, clar i català, el que molts sentíem i potser no gosàvem ni tan sols pensar-ho. I ho deia una persona que s'havia guanyat amb escreix tota la credibilitat del món. Si ho diu Solà, és que és.

El compromís cívic de Solà, valent, decidit, convincent, es posa sempre del costat del poble. Denuncia la demagògia dels qui argüeixen que la salvació del català depèn dels parlants, però, tanmateix, dóna eines als parlants perquè hi puguin contribuir.

Així, a l'article "Tres principis", presenta el que ell anomena el "Principi de no-agressivitat" (no ens hem d'enfrontar individualment persona a persona), el "Principi de no-renúncia" (no renunciar mai al català, cal anar escampant la voluntat de no cedir) i el "Principi d'exigència pública" (exigir que els polítics ens facin recuperar la confiança en nosaltres mateixos i ens facin respectables davant els altres).

Cadascú practicarà aquest principi des de les seves possibilitats, des del seu lloc de feina o responsabilitat, sense posar-s'hi pedres al fetge: simplement apel·lant a la llei i als principis més elementals (sovint no escrits) del dret a la pròpia personalitat. Sense rancúnies, sense aixecar la veu: amb tota la calma, però sense treva. Si un alumne d'Erasmus aixeca la mà a classe demanant que el professor parli en castellà, tu l'aixecaràs demanant que parli en català: sense cap complex, sense vergonya, sense por, amb la consciència clara que dónes suport a la valentia del professor i al teu dret: és un acte natural i digne.

I seran les autoritats competents les que hi hauran de trobar la solució, no pas tu individualment. Si tots féssim això, us ben asseguro que les autoritats també actuarien o reaccionarien de tota una altra manera. Si poguéssim aplicar això al cine, la difusió i la flexibilitat del català tindrien un suport excepcional. Però aquí jo no veig que s'hi pugui aplicar, simplement perquè *primum vivere*: aquí són les autoritats que han de passar al davant.³⁷

I com que són les autoritats qui han de trobar solucions, quan té l'oportunitat d'adreçar-s'hi directament, ho fa sense embuts. Pedagògicament. Però exhortant-los a actuar. Al Parlament de Catalunya, davant del Govern del país i dels seus diputats, Solà és el professor de sempre: reflexiona, fa reflexionar i esperona el receptor a actuar en conseqüència.

La llengua catalana no està bé de salut: ni de salut política ni de salut social ni de salut filològica. [...] Per salut política em refereixo al marc estatal de referència. Quan es va pactar la Constitució es va cometre la gran debilitat d'acceptar la desigualtat legal de les llengües de l'Estat. El castellà esdevenia

³⁶ "El lingüista fervent", entrevista de Xavier CORTADELLAS, *Presència*, núm. 1955 (14 al 20 d'agost del 2009).

³⁷ Joan SOLÀ, "Tres principis", *Avui* (6-XI-2006), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 269-270.

sobirà, indiscutible, obligatori, amb drets il·limitats. Les altres llengües ipso facto esdevenien subordinades, inferiors, voluntàries, vergonyants. Però em refereixo també a l'actitud secular de la immensa majoria dels espanyols monolingües envers la diversitat de tota mena, i concretament envers la diversitat lingüística. [...]

La salut social es podria concretar en aquella frase que hem repetit infinitat de vegades: s'estudia català en el sagrat clos de les aules però es parla castellà en l'àmbit lliure, obert i alegre del pati. [...] Fa trenta anys que diem, que ens diem, que aquí no hi ha conflicte lingüístic, que nosaltres som un exemple de convivència. I fa trenta anys que sabem que això és un altre sarcasme, que només serveix per fer callar la meitat del país, que ha heretat i vol conservar la llengua del país. [...]

La mala salut filològica del català és també fàcil de percebre. Em refereixo a la degradació alarmanant de totes les seves estructures, fonètiques, sintàctiques, fraseològiques, lèxiques; al fet que sigui una llengua de per riure (o de per riure-se'n!), una llengua que sí però no; una llengua de segona o tercera, vaja; una llengua subordinada. [...]

La causa remota, però persistent, és l'esmentada actitud hostil de l'espai polític on ens ha tocat de viure envers tota llei de diversitat. La causa més propera i apamable, però també ja bastant anquilosada, interioritzada, és que vivim des de fa segles amb la sensació de ser un poble subordinat. Una sensació acceptada potser com a fatal, com a indefugible, i clarament reforçada de tant en tant per esdeveniments inequívocs, com ara els dos actuals del finançament i de l'Estatut.

Aquesta sensació col·lectiva, inevitablement contamina els individus: com a individus, també tenim interioritzada la sensació d'inseguretat a la vora d'altres espanyols que no tenen vel·leitats polítiques o no tenen una llengua molesta. I per tant, la inseguretat es transmet a la llengua. Perquè la llengua, senyors diputats, per a les persones que la tenim com a patrimoni, és tan inseparable de nosaltres mateixos com ho és la sang, com ho és qualsevol aspecte de la nostra personalitat, el nom que portem o el color de la pell. Vull dir que jo veig una relació íntima entre la col·lectivitat, els individus i la llengua. La llengua no pot ser normal si no ho són els individus i si no ho és la comunitat que la parlen.³⁸

La fermesa de les seves conviccions i la contundència amb què les expressa s'han intensificat, potser, perquè se sap portaveu de tot un poble. Aquell any va rebre una gran quantitat de cartes, correus electrònics, telefonades, SMS, de gent que li feia arribar els seus neguits. I se sent legitimat per parlar en el seu nom. Aquest és l'autèntic premi que va rebre el 2009: "I si ara, després del premi [el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes], hi hagués un moviment, mínim o no tan mínim, al qual jo hagués pogut col·laborar, això per a mi valdria més que tots els premis. En definitiva, jo continuaré fent el que sempre he fet".³⁹

I el que continua fent són classes, estudis, llibres, articles, xerrades, conferències... El 9 de setembre del 2009, a Mataró, Joan Solà va pronunciar una conferència titulada "Les funcions del lingüista, el pedagog i el polític", en la qual distribuïa feines per a tots.

El lingüista ha de tenir clars quins són els criteris per elaborar la sintaxi normativa, que era la seva tasca llavors:

- (a) Distingir allò que és intern a la llengua d'allò que li és extern.
- (b) Anar a fons en la integració dels grans dialectes.
- (c) Revisar amb compte la informació acumulada.
- (d) Ser realista.
- (e) Crear tan poques dificultats com pugui, ser poc repressiu.

(f) No perdre de vista que treballa especialment per a les generacions futures, ja que "una llengua perdura si es passa de pares a fills i dels nadius als nouvinguts".

³⁸ "La paraula", discurs al Parlament de Catalunya, 1 de juliol del 2009. Reproduït a Joan SOLÀ: *L'última lliçó. Parla-ments polítics i acadèmics* (Barcelona, Empúries, 2011).

³⁹ "Vivim en un estat que ens menysprea secularment", entrevista de Laura BORRÀS a la revista *Òmnium*, núm. 12 (tardor 2009).

La feina del pedagog consisteix a prioritzar l'ús per damunt de la norma, i presentar la norma de manera ordenada, intel·ligible i atractiva.

La responsabilitat del polític consisteix a "defensar la dignitat de la llengua, dels qui la parlen i del poble que la té com a propietat", "garantir les condicions públiques que ens permetin viure en i amb aquesta llengua, sense complexos ni vergonya" i "aconseguir que la llengua sigui útil i necessària". Tot això passava, entre altres coses, per canviar les regles del joc de la relació Catalunya-Espanya. No feia gaire que havia dit: "No sé si plantarem cara a Espanya en el sentit que voldrem ser igual que ells, no ho sé, que aquesta és la solució: i tant que ho sé!".⁴⁰

Convençut de fa temps que "qui intenta destruir la llengua d'un poble és un enemic d'aquest poble",⁴¹ ara ja s'hi adreça iradament, en l'article "Miserables", publicat a l'*Avui* el 8 de juliol del 2010, dos dies abans de la multitudinària manifestació del poble català a Barcelona: "Per enèsima vegada el meu poble ha intentat encaixar en aquesta vostra Espanya impossible. Per enèsima vegada li heu tirat la porta a la cara. No esperarem més opcions: intentarem de viure en llibertat d'una vegada fora d'aquest espai irrespirable". Segurament quan llegiu aquest article, ja haurà vist la llum el llibre pòstum de Joan Solà, amb els textos del que Jordi Cornudella (editor, deixeble i amic de Solà) qualifica com "el seu any de glòria". El títol del volum, que havia deixat enllestir abans de morir, es titula, significativament, "L'última lliçó". Salvador Cardús explicita d'aquesta manera el paper de desvetllador de consciències, de guia moral, que va tenir Joan Solà en els darrers anys de la seva vida:

No sé si va ser per casualitat, per intuïció, per una visió sàvia o, perquè sense saber-ho, va ser ell qui encengué l'espurna que ha desvetllat el país. Però el cas és que l'article "Plantem cara", del 28 de desembre del 2006, ha fet la seva feina i marca l'abans i el després de l'endormiscament. [...] Des d'aquell desembre, quan el mot d'ordre de Joan Solà semblava condemnat a no passar de ser una enrabiada patriòtica més, el país ha anat aprenent a desfer-se de velles actituds victimistes pròpies de les ànimes d'esclau, i a una velocitat inaudita s'ha anat carregant d'autoestima per dir prou, per plantar cara, per mostrar-nos intolerants, com escrivia Solà, "al sarcasme, la mentida, la humiliació i l'afebliment del nostre país".⁴²

I me l'imagino dret (no sabia estar assegut), amb aquella aparent fragilitat, el posat greu, gesticulant expressivament, apassionadament, la veu decidida, solemne i senzill alhora, parlant amb convicció, amb entusiasme, ara emocionant-se en recordar la història de patiment, de persecució i d'injustícia que ha sofert el seu país, ara neguitejat per la incertesa d'un futur que s'albira a l'horitzó... I em sembla sentir també una esgarripança.

3. CONCLUSIONS

La projecció pública que va arribar a tenir Joan Solà en els darrers anys de la seva vida va ser possible, al meu entendre, perquè havia treballat molt de temps, de manera impecable, quasi en l'anonimat. El prestigi indiscutible, reconegut per tothom, se l'havia guanyat dia a dia, durant més de quaranta anys, observant, analitzant, descrivint la llengua amb rigor i amb detall; compartint les seves reflexions a l'aula amb seriositat i respecte, tant per l'alumnat com per la matèria, i, finalment, procurant fer estimar i defensar, des de totes les plataformes possibles, la llengua i la terra que ell defensava i estimava.

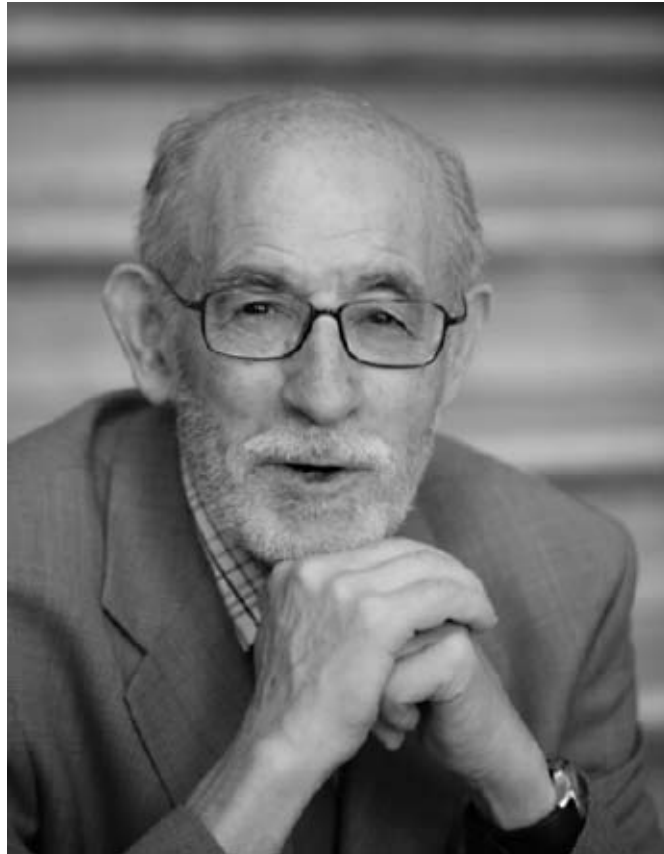
Que aprenguem bé les seves lliçons i sapiguem ser dignes del seu mestratge!

⁴⁰ "El lingüista fervent", entrevista de Xavier CORTADELLAS, *Presència*, núm. 1955 (14 al 20 d'agost del 2009).

⁴¹ Joan SOLÀ, "Plantem cara", *Avui* (28-XII-2006), dins *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*, p. 276.

⁴² Salvador CARDÚS, "Ànims!", *Avui* (31-X-2010).

Joan Solà, web d'Òmnium (01/10/09).

Parlament de Catalunya, l'1 de juliol del 2009. (Foto: Pere Virgili / Diari Avui)

